

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

Մի շարք հետազոտություններ փաստում են, որ դպրոցում երեխաների կրթական արդյունքների և ուսուցիչների աշխատանքի որակի վրա ազդում են միջավայրային գործոնները և պայմանները, իսկ դպրոցական հարմարությունների որակի մակարդակը ազդում է ուսումնական միջավայրի որակի վրա¹:

Չեկույցում ամփոփված են [ժուռնալիստների «Ասպարեզ» ակումբը](#) [Թրանսփարենսի հնթեոնեչլի հակակոռուպցիոն կենտրոնի](#) հետ համատեղ ԱՄՆ ՄԶԳ օժանդակությամբ «Պահանջատեր հասարակություն՝ հանուն պատասխանատու կառավարման» ծրագրի շրջանակներում իրականացված ՀՀ հանրակրթական դպրոցների նյութատեխնիկական և սանիտարահիգիենիկ պայմանների մոնիտորինգի արդյունքները:

Մոնիտորինգի շրջանակներում տվյալների հավաքագրումն իրականացվել է մարզային Զաղաքացիական երիտասարդական կենտրոնների (ԶԵԿ) ակտիվ երիտասարդական խմբերի կողմից:

Չեկույցը մշակվել է [Կրթական հետազոտությունների և խորհրդատվությունների կենտրոնի](#) փորձագիտական թիմի կողմից:

Մոնիտորինգի շրջանակներում կիրառվել են քանակական և որակական մեթոդներ՝ հարցազրույցներ ուսուցիչների և աշակերտների շրջանում, դիտարկումներ, փաստաթղթերի վերլուծություն: Մոնիտորինգն իրականացվել է ՀՀ 50 մարզային դպրոցներում:

Չեկույցի նախնական տարբերակը քննարկվել է բոլոր 10 մարզկենտրոններում, որից հետո վերջնականացվել է՝ հաշվի առնելով քննարկումների արդյունքները:

Մոնիտորինգի արդյունքների վերլուծությունը թույլ է տալիս ընդհանուր պատկերացում կազմել ուսումնասիրության ենթարկված 50 դպրոցների նյութատեխնիկական պայմանների վերաբերյալ: Արդյունքները ցույց են տալիս, որ դպրոցների նյութատեխնիկական պայմանները կարգավորող՝ ՀՀ առողջապահության նախարարի համապատասխան հրամանը ամբողջությամբ չի կիրարկվել, իսկ որոշ դեպքերում՝ կոպտորեն խախտվել է:

Մոնիթորինգի հիմնական բացահայտումները

- Հետազոտության արդյունքների համաձայն, դպրոցի ֆիզիկական պայմանները, ներառյալ՝ սանիտարահիգիենիկ պայմանները, ենթակառուցվածքների առկայությունը և որակը, դպրոցի ներքին հարդարանքը, անուղղակի ազդեցություն ունեն, մի կողմից, աշակերտների առաջադիմության, մյուս կողմից, ուսուցիչների աշխատանքի արդյունավետության վրա: Հետազոտական տարբեր մեթոդների և գործիքների կիրառմամբ ստացված տվյալների համադրումը թույլ է տալիս արձանագրել, որ դպրոցի ֆիզիկական պայմանների ազդեցությունը աշակերտների առաջադիմության և ուսուցիչների վրա միջնորդավորված է դպրոցի բարոյահոգեբանական մթնոլորտով: **Այլ կերպ ասած, ֆիզիկական պայմանները ազդում են բարոյահոգեբանական մթնոլորտի վրա, իսկ վերջինս էլ, իր հերթին, աշակերտների առաջադիմության վրա:**
- Հետազոտության մասնակիցները (աշակերտները, ուսուցիչները) տարբեր կերպ են ընկալում դպրոցներում առկա ինդիկատորները, որոնք, մասնավորապես, վերաբերում են ֆիզիկական պայմանների առկայությանը և ծառայությունների որակին: Սակայն նրանց միավորում է մեկ

¹ Hasbullah A., Wan Zahari Wan Yusoff, Maziah Ismail, Prima Vitasari, [A framework study of school facilities performance in public primary school of Batubara district in Indonesia](#) [15.02.2018]

բան. թե՛ աշակերտները, թե՛ ուսուցիչները ժամանակի ընթացքում համակերպվում են այն իրավիճակի հետ, որն առկա է դպրոցում:

- Համեմատելով աշակերտների և ուսուցիչների կարծիքը դպրոցների դիտարկման արդյունքների հետ՝ մենք տեսնում ենք, որ հիմնականում միևնույն իրավիճակին դիտարկողը տվել է ամենացածր գնահատականը, աշակերտները՝ մի փոքր ավելի բարձր, իսկ ուսուցիչները՝ ամենաբարձր գնահատականը:
- Դպրոցի տնօրենները չեն կարողանում լիարժեք կառավարել դպրոցի ֆինանսները՝ բարելավելու համար դպրոցի պայմանները:
- Բավականին ցածր է դպրոցների տնօրենների իրազեկվածությունը հիմնանորոգման և վերանորոգման համար դպրոցների ընտրության ընթացակարգի վերաբերյալ. նրանց գնահատմամբ, այդ ընթացակարգը հստակ և թափանցիկ չէ:
- Աշակերտների քանակով պայմանավորված՝ մի շարք դպրոցներ գերծանրաբեռնված են, իսկ մի շարք դպրոցներ՝ թերծանրաբեռնված, խոսքը, մասնավորապես, վերաբերում է ավագ դպրոցներին:
- Բուժզննումների նկատմամբ վերահսկողությունը բավարար չափով չի իրականացվում, արդյունքում աշակերտները չեն անցնում պարտադիր զննումները:
- Ուսումնասիրված **բոլոր դպրոցներում էլ առկա են մի շարք պայմաններ, որոնք չեն համապատասխանում ՀՀ իրավական նորմերին**, որոնք սահմանված են «Հանրակրթական ծրագրեր իրականացնող ուսումնական հաստատություններին ներկայացվող պահանջներ» N2.2.4-016-17 սանիտարական կանոններ և նորմեր» ՀՀ առողջապահության նախարարի թիվ 12-Ն հրամանով.² Հատկապես խնդրահարույց կետերից են՝
 - **սանհանգույցների** մաքրությունը,
 - **ճաշարանի** բացակայությունը,
 - **խմելու ջրի** հասանելիությունը և որակի հետ կապված խնդիրները,
 - **մարզադահլիճների և հանդերձարանների** բացակայությունը,
 - **լաբորատորիաների**, ինչպես նաև **բուժկետերի** համապատասխան սարքավորումներով ոչ լիարժեք կահավորումը,
 - **ներքին հարդարման** մեջ հետաքրքիր, նորարարական, ուսուցանող տարրերի բացակայությունը:

² ՀՀ առողջապահության նախարարի 2017թ. մարտի 28-ի հրաման <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=112989>

Ամփոփելով հանրակրթական դպրոցների ծառայությունների որակի և հանրային միջոցների օգտագործման մոնիտորինգի արդյունքները՝ ներկայացնենք հետազոտության հիմնական եզրակացությունները և առաջարկությունները:

Ընդհանուր եզրակացություններ

- Հետազոտության արդյունքների համաձայն, դպրոցի ֆիզիկական պայմանները, ներառյալ՝ սանիտարահիգիենիկ պայմանները, ենթակառուցվածքների առկայությունը և որակը, դպրոցի ներքին հարդարանքը, անուղղակի ազդեցություն ունեն, մի կողմից, աշակերտների առաջադիմության, մյուս կողմից, ուսուցիչների աշխատանքի արդյունավետության վրա: Հետազոտական տարբեր մեթոդների և գործիքների կիրառմամբ ստացված տվյալների համադրումը թույլ է տալիս արձանագրել, որ դպրոցի ֆիզիկական պայմանների ազդեցությունը աշակերտների առաջադիմության և ուսուցիչների վրա միջնորդավորված է դպրոցի բարոյահոգեբանական մթնոլորտով: **Այլ կերպ ասած, ֆիզիկական պայմանները ազդում են բարոյահոգեբանական մթնոլորտի վրա, իսկ վերջինս էլ, իր հերթին, աշակերտների առաջադիմության վրա:**
- Հետազոտության մասնակիցները (աշակերտները, ուսուցիչները) տարբեր կերպ են ընկալում դպրոցներում առկա խնդիրները, որոնք, մասնավորապես, վերաբերում են ֆիզիկական պայմանների առկայությանը և ծառայությունների որակին: Սակայն նրանց միավորում է մեկ բան. թե՛ աշակերտները, թե՛ ուսուցիչները ժամանակի ընթացքում համակերպվում են այն իրավիճակի հետ, որն առկա է դպրոցում:
- Համեմատելով աշակերտների և ուսուցիչների կարծիքը դպրոցների դիտարկման արդյունքների հետ՝ մենք տեսնում ենք, որ հիմնականում միևնույն իրավիճակին դիտարկողը տվել է ամենացածր գնահատականը, աշակերտները՝ մի փոքր ավելի բարձր, իսկ ուսուցիչները՝ ամենաբարձր գնահատականը:

Մասնավոր եզրակացություններ և առաջարկություններ

Կրթական քաղաքականության մակարդակին վերաբերող

Եզրակացություն. Դպրոցի տնօրենները չեն կարողանում լիարժեք կառավարել դպրոցի ֆինանսները՝ բարելավելու համար դպրոցի պայմանները:

Առաջարկություն (ԿԳՆ). Դպրոցների հաստիքացուցակներում ապահովել գնումների մասնագետի հաստիքը կամ այդ լիազորությունների կատարումը այլ հաստիքային աշխատողի կողմից: Այդ մասնագետների համար ապահովել գնումների, մասնավորապես պետական գնումների ուսուցման կամ իրավական խորհրդատվության հնարավորություն:

Եզրակացություն. Բավականին ցածր է դպրոցների տնօրենների իրազեկվածությունը հիմնանորոգման և վերանորոգման համար դպրոցների ընտրության ընթացակարգի վերաբերյալ. նրանց գնահատմամբ, այդ ընթացակարգը հստակ և թափանցիկ չէ:

Առաջարկություն (ԿԳՆ). Հիմնանորոգվող, վերանորոգվող դպրոցների ցանկերի որոշման գործընթացը դարձնել առավել **թափանցիկ, մասնակցային և հստակ չափանիշների վրա հիմնված:**

Եզրակացություն. Աշակերտների քանակով պայմանավորված՝ մի շարք դպրոցներ գերծանրաբեռնված են, իսկ մի շարք դպրոցներ՝ թերծանրաբեռնված, խոսքը, մասնավորապես, վերաբերում է ավագ դպրոցներին:

Առաջարկություն (ԿԳՆ)

Ուսումնասիրել մարզերում ավագ դպրոցների ընտրության կարգը և տեղաբաշխել դպրոցների շենքերը՝ ըստ աշակերտների թվի:

Եզրակացություն. Բուժզննումների նկատմամբ վերահսկողությունը բավարար չափով չի իրականացվում, արդյունքում աշակերտները չեն անցնում պարտադիր զննումները:

Առաջարկություն (ԱՆ)

Աշակերտների պարտադիր որակյալ զննումների ապահովման նպատակով խստացնել բուժզննումների նկատմամբ վերահսկողությունը, ինչպես նաև, որոշ դեպքերում, շարժական լաբորատորիաների միջոցով ստուգումներ իրականացնել դպրոցներում:

Եզրակացություն. Ուսումնասիրված բոլոր դպրոցներում էլ առկա են մի շարք պայմաններ, որոնք չեն համապատասխանում ՀՀ իրավական նորմերին, որոնք սահմանված են «Հանրակրթական ծրագրեր իրականացնող ուսումնական հաստատություններին ներկայացվող պահանջներ» N2.2.4-016-17 սանիտարական կանոններ և նորմեր» ՀՀ առողջապահության նախարարի թիվ 12-Ն հրամանով:³

- 1.1. Հետազոտության մասնակիցներին առավել մտահոգող հիմնախնդիրներից մեկը **սանհանգույցների** մաքրությունն է, առանձնացված սանհանգույցների առկայությունը թե՛ աշակերտների (աղջիկների և տղաների) և թե՛ ուսուցիչների համար: Ընդ որում, այս խնդիրն ավելի շատ մտահոգում է աշակերտներին, քան ուսուցիչներին: Որպես առկա վիճակի հետևանք՝ հարցմանը մասնակցած աշակերտների ընդամենը մեկ երրորդն է օգտվում սանհանգույցից: Առկա են նաև սանիտարական կանոնների խախտումներ. ուսումնասիրված դպրոցների ընդամենը կեսում է առկա աշակերտների թվով նախատեսված սանհանգույցներ, ոչ բոլոր դպրոցներում են առկա սանհանգույցներ երկրորդ հարկում, որոշ դպրոցներում չկա ուսուցիչների համար նախատեսված սանհանգույց:
- 1.2. Հետազոտության մասնակիցներին մտահոգող մյուս խնդիրը **ճաշարանի բացակայությունն է**, իսկ առկայության դեպքում վերջինիս կողմից մատուցվող ծառայությունների որակը, սննդի տեսականին և թարմությունը: Հատկանշական է, որ մեծամասնությունը բարձր է գնահատել ճաշարանի մաքրությունը, մինևույն ժամանակ, թե՛ աշակերտներին և թե՛ ուսուցիչներին որոշ դեպքերում մտահոգում է ճաշարանից եկող սննդի հոտը:
- 1.3. Որոշ դպրոցներում առկա են **խմելու ջրի** հասանելիության և որակի հետ կապված խնդիրներ: Այս խնդիրները հիմնականում բնորոշ են Արմավիրի, Արագածոտնի և Սյունիքի մարզերին:
- 1.4. Ուսումնասիրված դպրոցների մի մասը (10 դպրոց) **մարզադահլիճ և հանդերձարան** չունի: Մյուս դպրոցներում մարզադահլիճներ առկա են, սակայն ունեն գույքային խնդիրներ: Ընդ որում, շատ քիչ դպրոցներ ունեն նորմատիվներով սահմանված մարզագույք, մարզասարքեր:

³ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=112989>

- 1.5. Առկա են նաև խնդիրներ **լաբորատորիաների**, համապատասխան սարքավորումների առումով: Դիտարկված դպրոցներից 10-ում չկան քիմիայի, իսկ 9-ում ֆիզիկայի լաբորատորիաներ, միևնույն ժամանակ, քիմիայի լաբորատորիաների համար անհրաժեշտ գույքն առկա է դիտարկված դպրոցների շատ քիչ մասում:
- 1.6. Ներքին հարդարման համար դպրոցների կողմից օգտագործվող **գույները** հիմնականում համապատասխանում են սանիտարական նորմերով հաստատված գույներին: Այնուամենայնիվ, թե՛ աշակերտները և թե՛ ուսուցիչները կարծում են, որ իրենք նույնպես պետք է մասնակցություն ունենան դասասենյակների գույների ընտրության և ներքին հարդարման հետ կապված մյուս գործերում:
- 1.7. Աշակերտների ընդամենը մեկ հինգերորդ մասն է նշել, որ «միշտ կամ հաճախակի» օգտվում է **բուժկետից**: Միևնույն ժամանակ, աշակերտների մեկ երրորդը նշել է, որ պարբերաբար ունենում է հոգնածություն կամ գլխացավ: Դիտարկված 44 դպրոցից 11-ում բուժկետ չկա կամ չի գործում: Աշակերտներին և ուսուցիչներին մտահոգում է նաև համապատասխան պարագաներով և դեղորայքով բուժկետի հագեցվածության խնդիրը: Ոչ բոլոր դպրոցներում են առկա սանիտարական նորմերով սահմանված դեղորայք և պարագաներ: Աշակերտների թվով պայմանավորված՝ դպրոցներում բուժաշխատողների ծանրաբեռնվածության հանգամանքը հնարավորություն չի տալիս աշակերտներին օգտվել բուժաշխատողի ծառայություններից և ստանալ համապատասխան օգնություն՝ դպրոցում աշակերտների գտնվելու ողջ ընթացքում:

Առաջարկություն (ՀՀ կառավարություն)

- 1.1 Ապահովել ՀՀ առողջապահության նախարարի 28.03.2017թ. թիվ 12-Ն հրամանով սահմանված նորմերի նկատմամբ պարբերական վերահսկողությունը՝ կառավարության ենթակա տեսչական մարմինների կողմից:
- 1.2 Ապահովել ՀՀ առողջապահության նախարարի 06.06.2014թ. թիվ 32-Ն հրամանով սահմանված հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում սովորողների սննդի կազմակերպմանը ներկայացվող հիգիենիկ պահանջների, սանիտարական կանոնների և նորմերի նկատմամբ վերահսկողությունը:

Առաջարկություն (ԱՆ)

- 1.3 Համալրել դպրոցների բուժկետերը ՀՀ առողջապահության նախարարի 28.03.2017թ. թիվ 12-Ն հրամանի հավելված 2-ով սահմանված համապատասխան դեղորայքով և պարագաներով:
- 1.4 Ապահովել ամբուլատոր-պոլիկլինիկական կազմակերպությունների կողմից դպրոցի աշակերտների ամենամյա զննումների պատշաճ իրականացումը ըստ ՀՀ առողջապահության նախարարի 09.04.2013թ. թիվ 874-Ա հրամանի հավելված 2-ի սահմանված ծավալների:
- 1.5 Բոլոր դպրոցներում, անկախ աշակերտների թվից, ապահովել **առնվազն մեկ բուժաշխատողի** մշտական ներկայություն ողջ ուսումնական օրվա ընթացքում:
- 1.6 Կազմակերպել առաջին բուժօգնության դասընթացներ բոլոր ուսուցիչների և աշակերտների համար:

Առաջարկություն (ՏՁԵՆ)

- 1.7 Խմելու ջրի առկայության ապահովում դպրոցներում, հատկապես այն համայնքներում, որտեղ բացակայում է խմելու ջուրը:

Առաջարկություն (ԿԳՆ)

- 1.8 Սահմանել առարկայական չափորոշիչներից բխող անհրաժեշտ սարքավորումների և նյութերի կազմը, ապահովել դպրոցները այդ կազմը ձեռք բերելու հնարավորությամբ՝ սահմանելով պարտադիր միջոցներ բյուջեում և ձեռք բերելու համար տարբեր՝ մասնագիտացված արտոնագրված մատակարարներ:
- 1.9 Ապահովվել առանձնացված դասասենյակներ՝ ըստ առարկաների հագեցած ուսումնական և թեմատիկ նյութերով: Աշակերտների բնագիտական հմտությունները զարգացնելու, ինչպես նաև բնությանը մոտ լինելու նպատակով բուսականություն ավելացնել դպրոցներում:
- 1.10 Դպրոցներն ապահովել առարկայական չափորոշիչից բխող համապատասխան մարզական գույքով:

Առաջարկություն դպրոցների տնօրեններին

- 1.11 Դպրոցի **ճաշարանների աշխատանքները** բարելավելու նպատակով անհրաժեշտ է ավելացնել սննդի բազմազանությունը և թարմությունը, ինչպես նաև խստացնել սննդի նկատմամբ վերահսկողությունը: Ուսուցիչների և բարձր դասարանի (5-րդ դասարան և ավելի) երեխաների համար ստեղծել ճաշարանից օգտվելու պայմաններ, եթե դպրոցը ընդգրկված է «դպրոցական սնունդ» ծրագրում և կա գործող ճաշարան:
- 1.12 Դպրոցների **ներքին հարդարանքում հետաքրքիր, նորարար լուծումների** կիրառում.
 - Ցածր դասարանների աշակերտների համար նախատեսված դասասենյակներում կարելի է ընտրել բաց կանաչ, բաց կապույտ և բեժ գույների տարբեր երանգներ, բայց մաքուր գույներ առանց խառնուրդների:
 - Ավելի բարձր դասարաններում կարելի է այլ գույներ կիրառել. նարնջագույն, բաց դեղին և այլն: Կարևոր է, որ գույներն ավելի բաց լինեն, քան ցածր դասարանների երեխաների դեպքում:
 - Որպեսզի դասասենյակը միօրինակ չթվա, կարելի է տարբեր գույների ներկել պատերը՝ կախված լուսավորությունից: Գրատախտակի մոտ կարելի է կիրառել շատ ավելի հանգիստ գույներ, իսկ ավելի վառ գույներով կարելի է ներկել այն հատվածը, որն աշակերտները տեսնում են ընդմիջումների ժամանակ:
 - Կարելի է գունազարդել, պատկերազարդել դպրոցի տարածքը՝ աշակերտների և ուսուցիչների շրջանում հարցում անելու միջոցով պարզելով նախընտրելի գույնը, ինչպես նաև օգտագործելով աշակերտների երևակայությունը և նրանց ներգրավվել աշխատանքներում:

Ենթակառուցվածքների և վերաբերող

Եզրակացություն. Դպրոցների գրադարանները, որպես ենթակառուցվածք, հաճախ չեն օգտագործվում իրենց ողջ ներուժով՝ աշակերտների և ուսուցիչների շրջանում ընթերցանության քիչ տարածվածության, ինչպես նաև գրադարանների ոչ թարմացված ֆոնդի պատճառով:

Առաջարկություն (դպրոցների տնօրեններին). Խրախուսել ընթերցանությունը դպրոցներում կազմակերպելով մրցույթներ, բաց դասեր, ընթերցանության օրեր և այլն: Համալրել դպրոցի գրադարանները թարմ գրականությամբ, այդ թվում՝ էլեկտրոնային համակարգիչներով, կրթական ֆիլմեր դիտելու հնարավորությամբ, արագ համացանցով: Բարձրացնել գրադարանավարի մասնագիտական հմտությունները:

Եզրակացություն. Դասապրոցերը հաճախ հետաքրքիր չի անցնում, քանի որ դասասենյակները հազեցած չեն ժամանակակից տեխնոլոգիաներով, անհրաժեշտ կահույքով:

Առաջարկություն (դպրոցների տնօրեններին). Անհրաժեշտ է փոխել կամ ավելացնել դասասենյակների կահույքը:

Պրակտիկաներին վերաբերող

Եզրակացություն. Չնայած դպրոցներում աղետների ռիսկի նվազեցման և արտակարգ իրավիճակների պլանի/տարահանման պլանի առկայությանը՝ աշակերտների միայն կեսն է ծանոթ այդ փաստաթղթերին: Ի տարբերություն աշակերտների՝ ուսուցիչների մեծամասնությունը ծանոթ է այդ փաստաթղթերին:

Առաջարկություն (դպրոցների տնօրեններին). Իրականացնել տեղեկատվական արշավներ դպրոցներում աղետների ռիսկի նվազեցման և արտակարգ իրավիճակների պլանի/տարահանման պլանի վերաբերյալ:

Եզրակացություն. Դպրոցի պայմանները հաճախ ապահովված չեն, քանի որ բացակայում է դրանց նկատմամբ հոգատար վերաբերմունք աշակերտների կողմից:

Առաջարկություն (դպրոցների տնօրեններին). Դպրոցական գույքի նկատմամբ **հոգատար վերաբերմունքի քարոզում** հավասարը հավասարին մեթոդով (peer to peer), ինչպես նաև վնասված գույքի վերականգնում կարճ ժամկետում դպրոցի տնօրինության կողմից: Անհրաժեշտ է զարգացնել երիտասարդների հետ աշխատանքի ոչ ֆորմալ կրթության մեթոդների գծով մանկավարժական կադրերի կարողությունները:

Եզրակացություն. Դպրոցների հիմնական մասում բյուջեն փակցված չէ հասանելի վայրում:

Առաջարկություն (դպրոցների տնօրեններին). Դպրոցների տարածքի հասանելի վայրում **տեղադրել դպրոցի բյուջեն**, ինչը կարող է դրական ազդեցություն ունենալ առհասարակ դպրոցի կառավարման թափանցիկության, հաշվետվողականության տեսանկյունից, նաև կարող է դաստիարակչական, կանխարգելիչ ազդեցություն ունենալ աշակերտների վրա՝ դպրոցական գույքը չվնասելու առումով, քանի որ նրանք տեղյակ կլինեն, թե այս կամ այն գույքի համար որքան գումար է ծախսվել բյուջեից:

Սույն ուսումնասիրությունը հնարավոր է դարձել Ամերիկայի ժողովրդի աջակցությամբ՝ ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության (ԱՄՆ ՄԶԳ) միջոցով, ինչպես նաև «Բաց հասարակության հիմնադրամներ-Յայաստան» հիմնադրամի աջակցությամբ: Ուսումնասիրության բովանդակության համար պատասխանատվությունը կրում են բացառապես «Ժուռնալիստների «Ասպարեզ» ակումբ» և «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» հասարակական կազմակերպությունները, և պարտադիր չէ, որ այն արտացոլի ԱՄՆ ՄԶԳ կամ ԱՄՆ կառավարության, ինչպես նաև «Բաց հասարակության հիմնադրամներ-Յայաստան» հիմնադրամի կարծիքը: